

בית דין של זבל"א בימינו: פתרון או בעיה

הרב נתן חי

- | | |
|--|--|
| א. מבוא | 3. בחירת אוהב כדיין בזבל"א |
| ב. בחירת הדיין השלישי וסמכותו | 4. השלום שכר ושיחות עם הדיינים לפני הדיון |
| ג. זבל"א מול בית דין קבוע – העיקרון | 5. הוספת דיינים במקרה שאחד הדיינים אינו יודע כיצד להכריע |
| ד. זבל"א מול בית דין קבוע – יישומים | ו. השמעת טענות בפני הדיינים טרם הדיון |
| 1. האם יש כיום בית דין קבוע? | ז. שכרם של הדיינים |
| 2. האם בית הדין הרבני האזורי מוגדר כקבוע? | ח. התנהלות הדיינים בדיון |
| 3. זבל"א מול דיין מומחה | ט. סיכום |
| 4. מקרים נוספים | |
| ה. האם בית דין של זבל"א הוא בית דין רגיל? | |
| 1. התנהלות בית הדין | |
| 2. האם יש צורך בדיין שלישי כשיש הסכמה בין שני הדיינים? | |

א. מבוא

בתחילת מסכת סנהדרין נקבע שדיני ממונות נידונים על ידי שלושה דיינים. ובמשנה בתחילת פרק שלישי מבואר כי אחת האפשרויות לקביעת הרכב הדיינים בבית הדין היא על ידי שאחד מבעלי הדין בוחר לו דיין אחד, בעל הדין האחר בוחר לו דיין אחד, ושני בעלי הדין או שני הדיינים (תלוי במחלוקת) בוחרים יחדיו את הדיין השלישי (להלן, זבל"א – זה בוחר לו אחד). בטעם יצירת מנגנון משפטי כזה אמרה הגמרא שם: "שמתוך שזה בוחר לו דיין אחד, וזה בוחר לו דיין אחד, ושניהם בוחרים להם עוד אחד ייצא הדין לאמיתו".³

* הרב נתן חי הוא חוקר במכון משפטי ארץ, לשעבר רב היישוב איתמר ואב"ד.

1. סנהדרין ב,א.
2. שם כג,א.
3. שם.

הרא"ש⁴ הסביר שהיתרון בהליך זה הוא שכיוון שכל אחד מבעלי הדין בחר דיין, הרי הוא סומך על אותו דיין שיוכל להבין את דבריו וטענותיו. כך עמדת כל אחד מהצדדים תוצג בפני בית הדין בצורה מושלמת, ואז הדיין השלישי, המכריע, יוכל לשקול את כל צדדי המחלוקת ויצא הדין לאמיתו. ממילא, שני בעלי הדין יצייתו אחר כך לפסק הדין ביתר רצון.

מדברי הגמרא הללו ודברי הראשונים שנביא לקמן עולה כי זבל"א הוא בית דין רצוי ולגיטימי. לעומת זאת, במשך הדורות אנו רואים ביקורת קשה על יישום מסלול זה. אם בגלל העובדה שכל אחד מהצדדים נהג להציג את עמדתו בפני הדיין שבחר עוד לפני התכנסות בית הדין, אם עקב מציאות שבה הדיינים הנבחרים קיבלו כסף ממי שבחר בהם וכן מסיבות נוספות.

למרות זאת ולמרות שרבים מהפוסקים קבעו שיש להשתמש בזבל"א רק בדיעבד או במקום שאין בית דין קבוע, בכל זאת רבים משומרי המצוות בימינו נזקקים דווקא לבית דין של זבל"א אפילו במקום שיש בו בית דין קבוע.

במאמר זה נסקור את דיני בית דין של זבל"א, ואת הביקורת הקשה על יישומו בימינו.

ב. בחירת הדיין השלישי וסמכותו

נפתח בהליך הקמת בית הדין – נחלקו תנאים מי בוחר את הדיין השלישי: האם בעלי הדינים או שמא שני הדיינים שנבחרו לכל הדעות יש צורך בהסכמת שני הדיינים לבחירת הדיין השלישי.⁵ למעשה נפסק כחכמים ששני הדיינים בוחרים לבדם את הדיין השלישי.⁶ אולם ערוך השולחן⁷ כתב שבזמנו המנהג היה שדרושה גם הסכמת בעלי הדין לבחירת הדיין השלישי.

כל זאת כאשר בעלי הדין מעוניינים שידונו אותם על פי דין תורה, אבל אם הם מעוניינים בפשרה, מוסכם שיש צורך בהסכמתם למינוי דיין שלישי, מכיוון שפשרה אפשר לעשות גם בשני דיינים ואפילו בדיין יחיד, ומינוי של דיין שלישי בוודאי אינו הכרחי ודורש הסכמת בעלי הדין.⁸

4. רא"ש סנהדרין ג, ב, בביאור דברי רש"י בסוגיה.

5. סנהדרין כג, א.

6. שולחן ערוך חו"מ יג, א.

7. ערוך השולחן חו"מ יג, א.

8. ב"ח חו"מ יג, ב; ש"ך שם, א; שו"ת נודע ביהודה קמא חו"מ, ב.

ג. זבל"א מול בית דין קבוע – העיקרון

במשנה העוסקת בכינון בית דין של זבל"א נאמר: "דיני ממונות בשלושה, זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהם בוררים להם עוד אחד".⁹ מסמיכות הלשון "דיני ממונות בשלושה – זה בורר לו אחד" משמע שכאשר מדובר בבית דין של שלושה הרי בית הדין המועדף לכתחילה הוא זה של זבל"א.

ואכן כך משמע מדברי הר"ן שכתב: "הא דאמרן בפרק קמא דדיני ממונות בשלושה כיצד? זה בורר לו אחד".¹⁰ דהיינו, המשנה בתחילת פרק שלישי במסכת סנהדרין המתארת את הרכבת בית דין של זבל"א באה לבאר את המשנה הראשונה במסכת זו שבה נאמר "דיני ממונות בשלושה".

ברם, המאירי כתב שהפרק השלישי במסכת נועד "לבאר על איזה צד הן דנין בדיני ממונות במקום שאין שם בית דין מיוחד מפי סנהדרין".¹¹ כלומר לפי המאירי הקמת בית דין של זבל"א מוצדקת רק במקום שאין בו בית דין. מדבריו יוצא שבית דין רגיל המזכר בתחילת המסכת עדיף על בית דין של זבל"א אשר מוקם ביחזמת בעלי הדין.

גם בהמשך הדברים מדגיש המאירי שיש מקום לבית דין של זבל"א רק בדיעבד, במקום שאין בו בית דין קבוע – "ומעתה תדע שכל שיש בה בית דין כזה (=בית דין מוסמך) ואין שם עוד בית דין (=נוסף), אין כח בידי בעלי הדין לברור, אלא הולכין לפנייהם ודנין אותם... מעתה משנתנו אתה מפרשה במקום שלא הועמד שם בית דין, אלא שיש שם מומחין ראויים לכך".¹² המאירי הוסיף כאן שגם במקום שבו יש שני בתי דין מוסמכים ושקולים, יש מקום לבית דין של זבל"א. נראה שכוונתו לכך שאם הצדדים למחלוקת מתווכחים איזה משני בתי הדין שבעיר ידון – יש מקום לבית הדין של זבל"א.

הרמב"ם בתחילת הלכות סנהדרין סוקר בצורה יסודית את מערכת המשפט המחויבת על פי התורה. אחרי שפירט דין הסנהדרין הגדולה והקטנה ציין מה עושים בעיירות קטנות: "עיר שאין בה מאה ועשרים, מעמידין בה שלושה דיינים".¹³ כלומר בית הדין התקני בעיירות הוא בית דין של שלושה. רק בפרק השביעי הזכיר הרמב"ם את האפשרות לדון בבית דין של זבל"א: "אחד מבעלי

9. סנהדרין כג, א.

10. ר"ן סנהדרין כג, א, ד"ה מתניתין.

11. בית הבחירה, פתיחה למסכת סנהדרין.

12. בית הבחירה סנהדרין כג, א, ד"ה והמשנה.

13. רמב"ם סנהדרין א, ד.

דינין שאמר איש פלוני ידון לי, הרי אלו שני הדיינים שבירר זה אחד וזה אחד, הם בוררים להן דיין שלישי ושלושתן דנין לשניהן, שמתוך כך יצא הדין לאמיתו".¹⁴ בביאור דברי הרמב"ם כתב הכסף משנה: "דמתניתין לא קתני בחיוב שיצטרכו לברירת דיינים אלא אם האחד בורר דיין אחד, והאחד בורר דיין אחד כשבוררין שלישי יצא הדין לאמיתו, וזהו שכתב רבינו (=הרמב"ם) אחד מבעלי דינין שאמר איש פלוני ידון לי וכו', כלומר אם קרה מקרה ואמר איש פלוני ידון לי וכו'".¹⁵ כלומר לפי הרמב"ם לכתחילה יש ללכת לבית דין של שלושה ורק אם שני בעלי הדין יזמו יצירת בית דין של זבל"א, הרי שיש לפעול לפי הכללים שמפרט אחר כך הרמב"ם.

השולחן ערוך פסק בעקבות הרמב"ם: "אחד מבעלי דינים שאמר: איש פלוני ידון לי, ואמר בעל דינו: פלוני ידון לי, הרי אלו שני דיינים שברר זה אחד וזה אחד, בוררים להם דיין שלישי".¹⁶ הסמ"ע העתיק את הערת הכסף משנה על הרמב"ם שמשמעותה שיש עדיפות לבית דין רגיל של שלושה על בית דין של זבל"א והוסיף הסמ"ע: "ובזה נתבאר גם כן כוונת המחבר שכבר כתב כמה פעמים דשלושה הדיוטות או יחיד מומחה דן את האדם בעל כרחו ולא כתב דלכתחילה זה בורר לו אחד".¹⁷

אולם מדברי השולחן ערוך משמע אחרת, שהרי פסק:

אין בית דין פחות מג' (=שלושה דיינים) וכל שלושה נקראים בית דין אפילו הדיוטות והם דנים את האדם בעל כרחו אם הנתבע מסרב לירד לדין או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו. אבל אם רוצה לדון עימו בעירו אלא שאינו חפץ בג' שבירר התובע אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד.¹⁸

דהיינו, בית דין רגיל יכול לכפות נתבע להתדיין בפניו רק אם אותו נתבע מסרב להתדיין בכלל. אולם אם הנתבע מבקש להתדיין בפני בית דין של זבל"א אין בית הדין המקומי יכול לכפותו, בניגוד לשיטת המאירי.

הרמ"א שם השיג על כך ופסק: "ונראה לי דווקא בדיינים שאינם קבועים אבל אם דיינים קבועים בעיר לא יוכל לומר לא אדון לפניהם אלא ב'זה בורר'. וכן נוהגין

14. שם, ז, א.

15. כסף משנה, שם.

16. שולחן ערוך חו"מ יג, א.

17. סמ"ע שם, א.

18. שולחן ערוך חו"מ ג, א.

בעירנו". כלומר אם יש בית דין קבוע¹⁹ בעיר יש להתדיין בפניו ולא ניתן לדרוש הקמת בית דין של זבל"א. גם מחכמי הספרדים הביאו להלכה את פסיקת הרמ"א וביניהם המהרשד"ם²⁰ והתשב"ץ.²¹

אמנם מסתבר שגם הרמ"א מודה שאם שני הצדדים מסכימים להתדיין בפני בית דין של זבל"א – הם רשאים לעשות זאת גם אם יש בעיר בית דין קבוע.²²

הרמ"א בתשובותיו²³ ביאר את טעם פסיקתו. הרמ"א נשאל לגבי נתבע שרצה לדון בפני בית דין של זבל"א, אך התובעים דרשו שידון בפני ועד הקהל שהוא בית הדין הקבוע בעיר. הנתבע לא התייצב בפני בית הדין הקבוע, ונידוהו. הרמ"א כתב כמה נימוקים מדוע היה צריך לנדוהו, ובנימוק השלישי כתב שוועד של הקהל נחשב כבית דין שהתקבל על ידי כל הקהל, ולכן הנתבע אינו יכול לבקש להתדיין בפני בית דין של זבל"א או כל בית דין אחר.

הלבוש הוסיף נימוק אחר: "אם ישנן דיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון בפניהם אלא בפני זבל"א, דאם לא כן, כל אחד ידחה חבירו וימשיכנו כדי לישמט מדינו"²⁴ כלומר, הנימוק הוא כדי שלא לפגוע בתובע.

החזון איש²⁵ הביא שני הסברים לשיטת הרמ"א. **ההסבר הראשון** הוא, שזו תקנה מיוחדת שבני העיר יתדיינו רק לפני הדיינים הקבועים בעיר, כדי שהנתבע לא יישמט מן הדין על ידי בקשת בית דין של זבל"א, או כדי למנוע מצב שבו הנתבע יבחר דיין שאינו הגון.

ההסבר השני הוא שהדין של הרמ"א אינו תקנה אלא הוא עיקר הדין. כיוון שכל בני העיר מינו בית דין כחלק מחובתם הציבורית, הם אינם יכולים שלא להתדיין בפני בית הדין שהם בעצמם מינו. בנוסף יש בבקשת בית דין של זבל"א משום פגיעה בכבוד בית הדין הקבוע. אמנם כשאין בית דין קבוע יש זכות לכל אחד מבעלי הדין לבחור את הדיין שנראה לו, כדי ששניהם ייתנו אמון בבית הדין.

19. לגבי הגדרת בית דין קבוע ראו: **שו"ת שבט הלוי** ה, חו"מ ריב, הרב אוריאל לביא, **עטרת דבורה** ב, עמ' 707-701; הרב ברוך שרגא, "בית דין קבוע מול זבל"א", **שערי צדק** ב, עמ' 292; וכן מאמרנו "בית דין קבוע והגדרות והשלכות הלכתיות" בקובץ **אמונת עתך** 98, שבט תשע"ג, עמ' 128-131.

20. **שו"ת מהרשד"ם** חו"מ, ד.

21. **שו"ת התשב"ץ** א, קנט.

22. הרב חיים שאנן, **עיונים במשפט** חו"מ א, עמ' רפד-רפט.

23. **שו"ת הרמ"א**, כב.

24. **לבוש** חו"מ, ג.

25. **חזון איש** סנהדרין טו, ז.

לפי ההסבר הראשון של החזון איש שהמניעה להזדקק לזבל"א היא מכוח תקנה, הרי שבמקרה שבו לא ברור שהציבור קיבל על עצמו את התקנה אין היא מחייבת. כמו כן, ייתכן שהתקנה מכוונת בעיקר כנגד הנתבע כדי שלא יתחמק, אך היא אינה מחייבת את התובע שיכול מלכתחילה לדרוש בית דין של זבל"א. לעומת זאת, לפי ההסבר השני של החזון איש שכך עיקר הדין, אזי גם אם לא נהגו כהלכה, עדיין חייבים הם לדון בבית הדין הקבוע, בנוסף, לפי הסבר זה אין הבדל בין תובע לנתבע ושניהם אינם רשאים לבקש להתדיין בית דין של זבל"א במקום שיש בית דין קבוע.

ד. זבל"א מול בית דין קבוע – יישומים

בעקבות דברי הרמ"א דנו האחרונים במספר יישומים.

1. האם יש כיום בית דין קבוע?

השאלה הראשונה שבה דנו היא האם יש כיום בית דין המוגדר קבוע. יש אחרונים שכתבו שיש לקיים את דין הרמ"א כפשוטו ולהעדיף בית דין קבוע על פני זבל"א, כי גם בימינו יש בתי דין קבועים שיושבים בהם תלמידי חכמים מעולים ויש להעדיפם על פני זבל"א.²⁶

בנוסף, יש שכתבו שכאשר קהילה מקימה בית דין לעצמה ואחד מחברי הקהילה תובע חבר קהילה אחר בפני בית הדין של הקהילה, הנתבע אינו זכאי להתדיין בבית דין של זבל"א, משום שבית הדין של הקהילה התקבל על ידי בני הקהילה ודינו כבית דין קבוע.²⁷

יתרה מזאת, גם בתי דין לממונות המקובלים בציבור מסוים כגון בית הדין של הרב וואזנר או של הרב קרליץ הנמצאים בבני ברק, דינם כבית דין קבוע. למרות שלא הייתה קבלה מפורשת של בתי דין אלה, די בהסכמה שבשתיקה של מרבית הציבור.²⁸

לעומת זאת, אחרים טענו שאין בימינו בית דין קבוע כלל, והדין של הרמ"א התייחס לקהילה אורגנית עם מסגרת הלכתית מחייבת, שם היה רב מקומי שכולם כפופים לו והוא זה שממנה את בית הדין, אבל בזמננו שבני העיר אינם

26. שו"ת המבני"ט א, רפ; אלפי מנשה חו"מ ג, א; שו"ת שבט הלוי ה, שב; ט, רפה.

27. הרב חיים שאנן, עיונים במשפט, חו"מ א, עמ' רפח.

28. שם.

מאוחדים ובכל עיר יש קהילות שונות לא שייך לומר שבני העיר קיבלו על עצמם בית דין קבוע. לכן מותר לכתחילה ללכת ולהתדיין בפני זבל"א.²⁹

2. האם בית הדין הרבני האזורי מוגדר כקבוע?

יש שקבעו שבית הדין הרבני האזורי הוא בית הדין הקבוע שעליו דיבר הרמ"א, שהרי הוא מקבל את סמכותו מכוח הכנסת והממשלה בישראל, וסמכות זאת התקבלה ע"י אזרחי המדינה, מצב זה דומה לבני העיר שקיבלו על עצמם בית דין. מכיוון שלכנסת יש במובן מסוים דין של טובי העיר וחקיקתה היא מתוקף תקנות הקהל. לפיכך, בעיר שיש בה בית דין רבני אזורי לא יוכל הנתבע לדרוש התדיינות בבית דין של זבל"א.³⁰

לעומת זאת, יש שכתבו בדיוק להיפך. לדבריהם, החובה להתדיין בפני בית דין קבוע חלה רק בציבור ההולך בדרך התורה וכאשר מנהיגי הקהל הממנים את הדיינים הם יראי שמים ושומרי תורה ומצוות. מכיוון שבתי הדין הרבניים האזוריים יונקים כוחם ממוסדות המדינה שרוב תושביה אינם שומרי תורה, ממילא אין להם תוקף של בית דין קבוע ואין שום חובה להתדיין בפניהם, לפיכך יכול כל אחד מהצדדים לדרוש להתדיין בבית דין של זבל"א.³¹ מן הראוי לציין שמאז פסיקת בג"ץ³² בשנת 2006 בתי הדין הרבניים אינם רשאים לעסוק בענייני ממון שלא במסגרת גירושין.

3. זבל"א מול דיין מומחה

דיון נוסף עוסק בעדיפות של דיין מומחה על בית דין של זבל"א. הב"ח פסק שאם יש בעיר דיין מומחה, הנתבע אינו יכול לדרוש להתדיין בפני בית דין של זבל"א:

אף על גב דמהרי"ו כתב דעכשיו אין לתלמיד חכם כח לדון את האדם בעל כרחו דלא נמצא בדורותינו מומחה לרבים, מכל מקום אם אינו נמצא בעיר חכם גדול ממנו, יכול החכם לצרף אליו עוד שניים ולכוף את הנתבע לדון לפניהם. דמאחר והם שלושה יכולין לכוף את האדם לדון לפניהם. ואף על פי שהנתבע רוצה לדון בזבל"א וזבל"א, ובעלמא בהג' הדיוטות אין להם כח לכוף בכדי גוונא. מכל מקום כיון שהוא חכם שאין כמוהו בקהל, שבו התביעה, יכול לכופו לפי דעת הטור. דמה ששואל הנתבע לדון לפני

29. שו"ת אגרות משה חו"מ ב, ג.

30. שו"ת ישכיל עבדי ו, חו"מ, ת, ב; שם ו, כח, ב, ו; הרב חיים שאנן, עיונים במשפט חו"מ א, ל, עמ' רפז. וכן פסק הרב אברהם שפירא בפסק דינו (ערעור תשמ"ח).

31. הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות ב, תרצג.

32. בג"ץ 8638/03 סימא אמיר נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים.

הדיוטות בזבל"א, הני הדיוטות חשובים כמאן דליתנהו הכא, והוי ליה כאילו אומר לא אדון לפני שום אדם.³⁵

הב"ח התייחס לדברי מהר"י וייל³⁴ שכתב שבימינו דיין מומחה יחיד אינו יכול לדון בעל כורחם של הצדדים. על כך כתב הב"ח שהדיין המומחה ביותר בעיר יכול לצרף אליו שני דיינים נוספים והם יכולים לדון את הנתבע בעל כורחו, וממילא אין לו זכות לבקש להתדיין בפני בית דין של זבל"א.

4. מקרים נוספים

פוסקי ההלכה התייחסו למקרים שונים שבהם יש עדיפות לבית דין של זבל"א גם על פני בית דין קבוע:

- א. במקום שנהגו לפנות לבית דין של זבל"א ולא הקפידו להתדיין בפני בית דין קבוע, המנהג גובר על ההלכה.³⁵
- ב. בעניינים ציבוריים גדולים יש לדון בבית דין של זבל"א גם כשיש בית דין קבוע, כדי שהצדדים יקבלו את פסק הדין.³⁶
- ג. כשיש שני בתי דין קבועים בעיר (או יותר) יכולים שני הצדדים לדרוש התדיינות בבית דין של זבל"א.³⁷
- ד. במקום שבו אין בית דין קבוע עדיף לדון בזבל"א ולא להטריח את הצד שכנגד להגיע לבית דין קבוע הנמצא במקום מרוחק.³⁸
- ה. גם במקום שיש בו בית דין קבוע, אם אחד הצדדים טוען שלא יצא דין אמת בבית דין זה מאחר שהצד השני ידו תקיפה על הדיינים (ויש רגליים לדבר) או שאחד הדיינים נמצא בניגוד עניינים בנוגע לאחד מבעלי הדין וכיוצא בזה, אזי ניתן לדרוש דיון בבית דין של זבל"א.³⁹

33. שו"ת הב"ח הישנות, נט.

34. שו"ת מהרי"ו, קמו.

35. שו"ת שבות יעקב ב, קמג; שו"ת מהרש"ם ז, קצז; הרב יצחק בירך דסקל, "דין כפיה לדון בבית דין", נאות מרדכי יב, אהל המשפט י, עמ' סה.

36. הרב יצחק בירך דסקל שם עמ' סו, שו"ת מהראל צינץ, כג; שו"ת מנחת אשר ב, צט.

37. חזון איש סנהדרין טו, ז; פסקי דין ירושלים ז, עמ' קעא; שם, ב, עמ' לא.

38. הרב חנן קבלן "כשאין בית דין קבוע עדיף לדון בזבל"א", ויען שמואל ח, עמ' רמא-רמו.

39. שו"ת עבודת הגרשוני, מז; שו"ת מים חיים, א; שו"ת אגרות משה חו"מ ב, ט; הרב חיים שלמה שאנן, עיונים במשפט א, ד, עמ' מד-מו; הרב דסקל שם עמ' 10.

ו. אם אב בית הדין הקבוע, אשר בית הדין נסמך עליו, נעדר, ובמקומו הושיבו דיין אחר, אזי אין לבית הדין מעמד של בית דין קבוע וניתן לדרוש דיון בבית דין של זבל"א.⁴⁰

ה. האם בית דין של זבל"א הוא בית דין רגיל?

את מעמדו ומהותו של בית דין של זבל"א אפשר להגדיר בשתי צורות שונות: אפשר לומר שזבל"א הוא מנגנון לקביעת הרכב בית הדין, ובית הדין שהוקם בהליך זה הוא בית דין כשר ורגיל לכל דבר, וחלים עליו כל דיני בית דין רגיל. אפשר גם לראות את בית דין של זבל"א כשונה מבית דין רגיל, בכך שכל אחד מהדיינים שבחרו הצדדים אמור לייצג בהגינות וביושר את מי שבחר בו, והדיין השלישי הוא שמכריע ביניהם. לשתי דרכים הללו יש השפעה על שורה של סוגיות ומקרים.

1. התנהלות בית הדין

הסוגיה הראשונה שמושפעת מהגדרת בית דין של זבל"א היא אופן התנהלות הדיינים בבית דין של זבל"א. הרמב"ם, שהלך בדרך הראשונה, פסק כך:

אחד מבעלי דינין שאמר איש פלוני ידון לי ואמר בעל דינו פלוני ידון לי, הרי אלו שני הדיינין שבירר זה אחד וזה אחד, הם בוררים להם דיין שלישי, ושלתם דנין לשניהם.⁴¹

מדבריו עולה שלאחר הקמת בית דין של זבל"א, הוא מתפקד כבית דין רגיל לחלוטין, וכן פסק בשולחן ערוך.⁴²

לעומת זאת רש"י והרא"ש הלכו בדרך השנייה. בגמרא מובאים דברי רבי זירא: "מתוך שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד ושניהם בוררים להם עוד אחד, יצא הדין לאמיתו",⁴³ על כך כתב רש"י:

יצא דין אמת לאמיתו – דצייתי בעלי דינין דסבר החייב הרי אני בעצמי ביררתי האחד, ואם היה יכול בזכותי היה מהפך. והדיינים עצמם נוחה דעתם להפך בזכות שניהן, מפני ששניהם ביררום.⁴⁴

40. שו"ת מהרא"ל מפלאצק חו"מ, כג; שו"ת מהרש"ם ז, קצז; הרב חיים שלמה שאנן, עיונים במשפט א, ד, עמ' מה.

41. רמב"ם סנהדרין ז, א.

42. שולחן ערוך חו"מ יג, א.

43. סנהדרין כג, א.

44. רש"י שם, ד"ה יצא דין אמת לאמיתו.

יש שהבינו בדברי רש"י שכל אחד משני הדיינים הראשונים אמור לפעול לטובת מי שבחר בו, ובכלל זה שלא כדין. הרא"ש דחה בתוקף הבנה זו:

יש חסרי דעת טועין בדברי רש"י, ולמדין ממנו שהדיין יש לו להפך בזכות אותו שבירר ועומד במקומו לחפות בדברים אשר לא כדין. ונהגו כמה אנשים לברור להם בעל תחבולות ונתלין בדברי רש"י שמשמע שיש לו להפך בזכותו. וחלילה וחס לא דקדקו בדבריו שכתב דסברי "הרי אני ביררתי" כי הוא סובר כך שיהפך בזכותו יותר מבזכות האחר, ומתוך זה ציית לדיניהן. אבל הדיין עצמו, חלילה לו למצא סברא לזכותו, אם לא שיראה לו דין גמור, אבל אם היה יכול להטעות את חבריו לקבל סברתו, אף על פי שהוא מסופק בה הרי זה בכלל מטה משפט.⁴⁵

הרא"ש דחה את ההבנה שמותר לדיין לפעול שלא כדין לטובת מי שבחר בו, והוסיף הרא"ש וכתב:

מתוך שזה ביררו מבין דבריו לאשורו ואם יש שום צד זכות נושא ונותן עם חבריו וכן עושה הדיין האחד לשני. נמצא לא נשאר זכות נסתר ונעלם לשניהם. והשלישי שומע משא ומתן של שניהם ומכריע ביניהם ויוצא הדין לאמיתו.⁴⁶

הרא"ש דייק וכתב שכל דיין יבחן לעומק האם יש אמת בטענות מי שבחר בו ("אם יש זכות") אולם בוודאי שאינו רשאי להגן על מי שבחר אותו שלא כדין. בשלב הבא אמור להתפתח ויכוח ער בין שני הדיינים שבעקבותיו יוכל הדיין השלישי להגיע לחקר האמת ולהכריע. מדברי הרא"ש עולה שעל כל דיין לפעול בהגינות וביושר לטובת מי שבחר בו, והדיין השלישי הוא שיכריע ביניהם. התנהלות זו שונה מהתנהלות בית דין רגיל שבו כל שלושת הדיינים אמורים לבחון את טענות שני הצדדים באופן שווה.

כך כתב גם הרמ"ה:

זה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד ושניהן בוררין להן עוד אחד מאי טעמא כדי שיהא זה מהפך בזכותו של בעל דין זה שביררו, והלה מהפך בזכותו של שני שביררו, והשלישי שנתרצו בו שניהם, אין דעתו נוטה לאחד מהם יתר מחבירו, אלא מכריע את דבריהם לאמת, והדין נגמר בשניהם ונמצא הדין יוצא לאמתו.⁴⁷

45. רא"ש סנהדרין ג, א, ד"ה יצא דין אמת לאמיתו.

46. שם.

47. יד רמ"ה סנהדרין כג, א, ד"ה ומפרקין.

הרמ"ה כתב באופן ברור שמצופה מכל אחד מהדיינים להפך בזכותו של מי שבחר בו.

2. האם יש צורך בדיין שלישי כשיש הסכמה בין שני הדיינים?

הרמ"א פסק: "ואם השניים הבוררים יכולים להשוות עצמן, יש אומרים דאין צריכים לברור שלישי".⁴⁸ כלומר, אם שני הדיינים שכל אחד מבעלי הדין בירר לו כחפצו הסכימו על פסק הדין, אין הם חייבים להוסיף דין שלישי.

בביאור פסיקה זו כתב הסמ"ע: "והיינו טעמא דדווקא בדיינים שדנים בעל כרחו של ניתבע בעינן שיהא שלושה, אבל בבוררים מאחר והם קבלו כל אחד מהם על עצמו ואם זה ידין לי כנ"ל אם ישו עצמן מה טוב".⁴⁹ כלומר בית דין של זבל"א שונה מבית דין רגיל, וכיוון שכל אחד מהדיינים מייצג את מי שבחר בו, מוכנים הצדדים להחלטה שבה תמכו הדיינים הנבררים.

בספר דרכי משה⁵⁰ הביא את המקור לפסיקתו והוא מדברי המהר"י וייל שכתב: "ושני המבוררים... ישו לדעה אחת בלי שלישי", כדאמר בפרק בתרא דעבודה זרה (עב,א) כדאמרי תלתא, עד דאמרי תלתא".⁵¹ כלומר בית דין של זבל"א דומה לבחירת שמאים, וכשם שבשמאות די בשומה שבה תמכו שני שמאים מתוך שלושה כך בזבל"א.

אמנם המהר"א ששון⁵² חלק על הרמ"א בהבנת דברי המהר"י וייל, וטען כי מהר"י וייל מדבר על מקרה שבו הצדדים מעוניינים בפשרה ואז אכן די בהסכמת שניים מהדיינים להחלטה. אך אין להקיש מכאן שניתן לקבל החלטה בשניים במקרה של זבל"א שבו הצדדים מעוניינים בהכרעה על פי דין.

3. בחירת אוהב כדיין בזבל"א

מחלוקת דומה מצאנו בעניין בחירת אוהב כדיין בבית דין של זבל"א. בשו"ת מהר"ק⁵³ התיר זאת, מכיוון שגם הצד השני יכול לעשות זאת ובעצם ההכרעה תלויה בדיין השלישי האובייקטיבי. אך המהר"ק שם סייג דבריו בקבעו שאסור לבחור קרוב או פסול שישבו בבית דין של זבל"א כי הדבר אסור מהתורה וגם

48. רמ"א חו"מ יג, א.

49. סמ"ע שם, א.

50. דרכי משה חו"מ יג, א.

51. שו"ת מהר"י וייל, יא.

52. שו"ת מהר"א ששון, לא, הובאו דבריו בתומים יג, א.

53. שו"ת מהר"ק, שורש טז.

בזבל"א אין להתיר זאת. הסמ"ע פסק כמהרי"ק.⁵⁴ דברי המהר"יק מבוססים על כך שבכל בית דין של זבל"א מצופה מהדיין הנברר להפך בהגינות בזכותו של מי שבחר אותו. ממילא יכול אדם כשר לבחור את אוהבו, כיוון שלכל היותר הוא יהפך בזכותו.

לעומת זאת, הלבוש⁵⁵ פסק שכשם שאוהבו של אדם פסול מלדון אותו, כך לא ניתן לבחור אותו במסגרת זבל"א,⁵⁶ למרות שדרך בני אדם למנות את אוהבם. נמצא שהלבוש הניח שבית דין של זבל"א זהה לכל בית דין רגיל וחלים עליו אותם כללים.

4. תשלום שכר ושיחות עם הדיינים לפני הדיון

מחלוקת נוספת הנגזרת מדרך הגדרת בית דין של זבל"א היא בשאלת תשלום שכרו של הדיין על ידי בעל הדין והאפשרות לשטוח בפניו את הטענות לפני הדיון. בשו"ת פנים מאירות⁵⁷ פסק שעל בית דין של זבל"א חלות כל ההגבלות החלות על בית דין רגיל. לכן אסור לבעל דין להקדים טענותיו לפני הדיין הנברר, ובוודאי אסור לשלם לנברר שכר בשביל לזכותו בדין (כמו כן, אסור לברור אוהב ושונא). אלא אם כן הסכימו שני הצדדים לכך כדין קבלת קרוב או פסול. לעומת זאת, ערוך השולחן כתב:

אף על פי שהבוררים יש להם כל דיני דיינים וא"כ אסור לכל בעל דין להציע טענותיו לפני בורר שלו בלא בעל דין חבירו, מ"מ כבר נהגו שכל אחד מציע טענותיו לפני הבורר שלו. וכיון ששני הצדדים עושים כן והמנהג כן הוא הוה כאלו קבלו עליהם שני הצדדים על אופן זה ואין בזה איסור. אך הבורר צריך לזוהר שבעל דינו שבררו והבטיח לו שכר טרחתו יתננה לו בין אם יזכה בדין בין שלא יזכה דאל"כ אסור לו לישוב בדין דהוה נוגע בדבר ולבו יטנו אף בשקר כדי שיקח מהצד שלו מה שהבטיחו.⁵⁸

דהיינו, המנהג הוא שכל אחד מהצדדים יכול לשוחח עם הדיין שבחר, והדבר מותר מכיוון שיש הסכמה מכללל של שני הצדדים לכך. משמעות מנהג זה היא שאכן הדיין הנברר מייצג את מי שבחר אותו, ומי שמכריע באמת הוא הדיין השלישי. ערוך השולחן הדגיש שגם אם זה המנהג אין אפשרות להתנות את

54. סמ"ע ז, ז.

55. עיר שושן שם, ט.

56. שולחן ערוך חו"מ ז, ז.

57. שו"ת פנים מאירות ב, קנט.

58. ערוך השולחן חו"מ יג, ד.

התשלום בתוצאה של פסק הדין, מכיוון שהדבר יגרום לנברר לשקר כדי לקבל שכר. ומכאן, שגם על פי מנהג זה הנבררים אינם ממש עורכי דין של בעלי הדין ועליהם לפסוק כמיטב יכולתם בהגינות.

5. הוספת דיינים במקרה שאחד הדיינים אינו יודע כיצד להכריע

סוגיה נוספת התלויה בהגדרתו של בית דין של זבל"א היא במקרה שאחד הדיינים אומר: "איני יודע" כיצד לפסוק. בבית דין רגיל מוסיפים במקרה כזה עוד שני דיינים,⁵⁹ מה הדין בבית דין של זבל"א?

הר"ן⁶⁰ קבע שאין מוסיפים דיינים אלא בהסכמת בעלי הדין, שכיוון שאמר אחד הדיינים "איני יודע" בטלה הסכמת הצדדים לקבל את בית הדין, וממילא אי אפשר להוסיף דיינים. ברם, העיטור⁶¹ כתב שהדיינים יכולים להוסיף דיינים נוספים אף ללא הסכמת בעלי הדין, וכן כתב בשו"ת בית יעקב⁶² ובספר ערוך השולחן.⁶³

נראה שמחלוקת זו נעוצה בהגדרת בית דין של זבל"א, כאשר לפי העיטור ודעימיה בית דין של זבל"א הוא בית דין רגיל, ולכן מעורבות בעלי הדין בסדרי הדין מסתיימת ברגע שהורכב בית הדין, ומאז חלים עליו הכללים הרגילים. לעומת זאת, לפי הר"ן בית דין של זבל"א הוא הרכב ייחודי שבו כל דיין מייצג את מי שבחר בו והדיין השלישי מכריע ביניהם. ממילא, אין אפשרות להרחיב את ההרכב ללא הסכמת בעלי הדין.

לסיכום, ישנה מחלוקת ראשונים ואחרונים בשאלה האם בית דין של זבל"א הוא בית דין רגיל או ערכאה ייחודית שבה כל דיין מייצג בהגינות את מי שבחר בו והדיין השלישי מכריע ביניהם.

ו. השמעת טענות בפני הדיינים טרם הדין

כאמור לעיל, גם הראשונים שסברו שבית דין של זבל"א הוא ערכאה ייחודית הדגישו שעל הדיינים לפעול בהגינות. בפועל בבתי דין של זבל"א השתמשו מנהגים פסולים של התנהלות כך כתב למשל בשו"ת פנים מאירות:

59. שולחן ערוך חו"מ יח, א.

60. ר"ן סנהדרין לג, ב, ד"ה מתניתין דיני נפשות.

61. ספר העיטור, אות ב, בירורין.

62. שו"ת בית יעקב, טו.

63. ערוך השולחן חו"מ יג, ז.

באשר שראיתי שערוריא בדורינו זבל"א וזבל"א שכל אחד מהצדדים מסדר טענותיו תחילה עם הדיין שבורר לו ולא זו אף זו שמבטיח לו סך ידוע ומרבה בשכרו ומתנה עמו באם שיזכה לו על פי דת ודין תורתנו יטול שכר הרבה וע"י כך נלקה מדת הדין ונכבה אור התורה ומתחלל שם שמים בעוונותינו הרבים. על כן אמרתי לברר הדין...

באומר: אני נותן כך וכך אם תוכל לזכני בדין, אין לך שוחד גדול מזה. וכל טצדקי דאית ליה למעביד עביד ומעור דברי חכמים ומסלף דברי צדיקים אוי לאזנים שכך שומעות ואוי לענים שכך רואות. וגדולה מזו נראה דאסור על פי הדין להקדים טענותיו לפני הבורר תחילה. והוא הדין לבורר לאוהב או שונא נמי שכנגדו יכול לפוסלו...

אם כן אם היה ריב בין אנשים ומנהיגי העיר רואים לפי הענין שצריכים לדון בזבל"א יקצבו המנהיגי העיר שכר להבוררים ולהשליש ויגורו בחרם על הנותן ועל המקבל שלא יתן ושלא יקבל שום מתנה חוץ ממה שקצבו הקהל. ועיקר הדין אם מתרצים לדון בזבל"א כל אחד בורר דיין הכשר לו ולצד שכנגדו ולא יסדר טענותיו תחילה אלא כשישבו שלשתן יטענו שניהם ואם רואה בורר איזה זכות או ספק לו בדין יוכל להחמיץ הדין כדי להוציא הדין לאמתו ואז הוא דיין צדק ע"פ דת ודין תורתנו וגם לא יבררו האוהב והשונא אלא ברצון שני הצדדים וכל זה נראה ע"פ הלכה ודת דין תורה.⁶⁴

על פי המתואר כאן בעלי הדין היו שוטחים טענותיהם לפני הדיין שביירו עוד לפני הדיון הראשון, כמו כן בחלק מהמקרים בחרו בעלי הדין את קרוביהם כדיינים, וכן בעלי הדין היו משלמים את שכר הדיין שבחרו, ואף התנו את השכר בכך שהדיין יתאמץ לטובת מי שבחר אותו. מובן שכל זה מנוגד לדין, ואף בחלק מהמקרים מוגדר שוחד ופוסל את הדיינים.

בהגהות כסף הקדשים העלה שני נימוקים ליישב את המנהג שמשמיעים את הטענות לבוררים קודם הדין: "אולי יש לומר שכשהתנו להכריע הפשר על ידי רוב הנבררים אין חשש כל כך, כי שלישי המכריע הוא שומע מב' צדדים כאחד. ואולי על ידי שברצונם קיבלו על עצמם כנהוג להשמיע כל אחד לצד שלו אין בכך משום מתנה על מה שכתוב בתורה הקדושה ובממון מועיל ויתורו."⁶⁵

כלומר, פסק הדין תלוי במידה רבה בהכרעת הדיין השלישי ששומע את טענות שני הצדדים כאחד. על כן אין להקפיד על כך שכל אחד מבעלי הדין משמיע את

64. שו"ת פנים מאירות ב, קנט, מקצת דבריו הובאו בפתחי תשובה חו"מ יג, ג.

65. כסף הקדשים על שולחן ערוך חו"מ יז, ה.

טענותיו לפני הדיין שבחר קודם הדין. נוסף על כך, מכיוון שבדיני ממונות כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים,⁶⁶ ניתן לומר שבעלי הדין הסכימו מכללא שכל אחד ישמיע את טענותיו לפני הדיין שלו גם לפני הדיין. גם ערוך השולחן כתב שזה המנהג בימיו: "כבר נהגו שכל אחד מציע טענותיו לפני הבורר שלו וכיון ששני הצדדים עושים כן והמנהג כן הוא, הוה כאילו קבלו עליהם שני הצדדים על אופן זה ואין בזה איסור".⁶⁷

אך בשו"ת תשובות והנהגות סייג את הדברים וכתב: "לדעתי שרי (=מותר) לומר רק את עיקרי הדברים ובזה נהגו להתיר, אבל לחכמו בפרטי פרטים כל מה שיאמר בפני הדיינים אסור".⁶⁸

על רקע כל האמור חשוב להדגיש שהנימוקים להתיר לכל אחד מבעלי הדין לפרוש את טענותיו לפני הדיין שבחר הם נימוקים בדיעבד. משום כך אם אחד מבעלי הדין דורש מלכתחילה לעמוד על שורת הדין ולמנוע זאת – הדין עמו.

ז. שכרם של הדיינים

לגבי נתינת שכר לדיינים נפסק בשולחן ערוך: "הנוטל שכר לדון, כל דיניו שדן בטלים אלא אם כן ידוע שלא נטל בהם שכר. ואם אינו נוטל אלא שכר בטלתו מותר".⁶⁹ ובנתיבות המשפט⁷⁰ העיר כי אם מקבלים שכרם מקופת הקהל ולא מבעלי הדין מותר הדבר.

כאמור לעיל, בשו"ת פנים מאירות תקף את הנוהג שבעלי הדין התנו את שכרו של הדיין בכך שיתאמץ לזכות את מי שבחר בו, והמליץ שהשכר ישולם מקופת הקהל. גם ערוך השולחן הזהיר את הדיינים בעניין קבלת שכרם:

הבורר צריך להזהר שבעל דינו שבררו והבטיח לו שכר טרחתו יתננה לו בין אם יזכה בדין בין שלא יזכה, דאם לא כן אסור לו לישיב בדין, דהוה נוגע בדבר ולבו יטנו אף בשקר כדי שיקח מהצד שלו מה שהבטיחו.⁷¹

כלומר מותר לכל אחד מהדיינים הנבררים ליטול שכר טרחה ממי שבחר בו ובתנאי שהשכר ישולם ללא קשר לתוצאות הדין. מדבריו עולה שנהגו שכל צד

66. שולחן ערוך אה"ע לח, ה.

67. ערוך השולחן חו"מ יג, ד.

68. שו"ת תשובות והנהגות ב, תרצט.

69. שולחן ערוך חו"מ ט, ה.

70. נתיבות המשפט חידושים שם, ו.

71. ערוך השולחן חו"מ יג, ד.

משלם לדיין שאותו הוא בחר, וכעת נותר רק לוודא שהתשלום לא מותנה בתוצאות הדין.

גם הרב אשר וייס נאלץ להשלים עם המציאות שמשלמים שכר לדיינים, אולם הוא דרש ששני הדיינים יקבלו שכר שווה, ואם אחד מהם קיבל שכר גבוה יותר הרי הדין שנקבע בטל ואין לו תוקף.⁷²

בפסקי דין ירושלים⁷³ פסקו שאסור לבעל הדין להבטיח לדיין שבחר תוספת שכר אם יפסוק לטובתו, ואם עשה כן, הרי זה בגדר שוחד. אולם מותר לקבל שכר משני הצדדים בשווה זה בפני זה.

אברהם שמואל יהודה געשטעטנער מנהל "בית דין צדק שער המשפט – מאנסי ניו יארק" כתב שכאשר שכרם של הדיינים מוגזם – אין תוקף לפסיקה שלהם:

וכל שכן וקל וחומר בן בנו של קל וחומר בנידון דידן, שגם נטלו שכר מוגזם כל כך כ־ש"י אלפים (= \$310,000) סכום המבהיל הרעיון והמזעזע כל העשתונות עד עומק הנפש. מה שאין צריך לומר שהוא הרבה יותר מן המותר על פי גדרי שכר בטלה. הרי דבר זה בלבד אף לולא כל הקלקולים שבבוררות שכתבו גדולי דורנו הנ"ל כבר די כוחה לעצמה לבטל כליל את פסק דינם, ושלא להתחשב כלל עם כתב סירוב שלהם, אף אם לו פסקו בישרות וכהלכה.⁷⁴

דהיינו, מכיוון שההיתר של דיינים לקבל שכר ביסודו הוא לקבל שכר בטלה, הרי שאם השכר מוגזם, הדין בטל.

עוד כתב בשו"ת באר משה⁷⁵ בדם ליבו ובאריכות על ההשחתה הגדולה בזבל"א, בעיקר עקב העובדה שזו מערכת המונעת מתוך מניעים כלכליים ומאלצת את הנזקקים לה לשלם סכומי כסף גבוהים, אשר גם אינם לזכיהם למשפט צדק.

72. שו"ת מנחת אשר א, צב. בעניין התשלום לדייני זבל"א העיר הרב יצחק וייס (שו"ת מנחת יצחק ג, קלא) שיכול אחד הצדדים לדרוש התדיינות לפני בית דין של זבל"א במקום לפנות לבית דין רגיל, גם אם זבל"א יגרום לצד השני הוצאות גדולות עבור שכר הדיינים.

73. פסקי דין ירושלים ח, עמ' יד. ראו עוד הרב חיים וידאל, "נטילת שכר של בוררים בזבל"א", שערי צדק יז עמ' 253-277.

74. ראו בכתובת: http://pinkasbesdin.blogspot.com/p/blog-page_07.html. וראו עוד: הנ"ל, שמוט השופטים, מאנסי נ.י. תמוז התשנ"ט.

75. שו"ת באר משה ד, קמח.

ח. התנהלות הדיינים בדיון

כאמור לעיל הרא"ש⁷⁶ כתב שאסור לדיינים בבית דין של זבל"א לנהוג כאילו הם עורכי הדין של בעלי הדין.

ברוח זו קבעו בפסקי דין ירושלים⁷⁷ שמותר לדיין הנברר להפך בזכות מי שבחר אותו רק כאשר נראה לו שמדובר בדין מובהק, אבל אסור לו לחפות על מי שבחר בו בטענות שווא ולהטעות את חבריו לקבל סברתו כשהוא מסופק בה, והרי זה בכלל מטה משפט. עוד כתבו שדיין בזבל"א הרואה תפקידו כטוען רבני של מי שבחר בו פסול אפילו בדיעבד, וגרוע ממי שנוטל שכר לדון.

למרות האמור פוסקי ההלכה התריעו על כך שבפועל במקרים רבים בתי דין של זבל"א פעלו בניגוד להנחיות.

ואכן בספר עבודת הגרשוני⁷⁸ כתב שמכיוון שיש הטועים לגבי אופן ההתנהלות בבית דין של זבל"א ויש הרבה תקלות במסלול זה, יש להעדיף תמיד בית דין קבוע.

גם הרב וואזנר התריע פעמים רבות על הקלקולים שיש בבית דין של זבל"א בדורנו, ובין השאר כתב:

ובעונותינו הרבים הרבה מאד מענייני זבל"א ובוררים שנעשו היום הם היפך דעת תורה והיפך יסוד כוונת חז"ל בתקנת זבל"א, על פי המתבאר ברש"י וברא"ש ריש פרק זה בורר שכתב הרא"ש: "הדיין עצמו חלילה לו למצא סברא לזכותו אם לא שיראה לו דין גמור. אבל אם יכול להטעות את חבריו לקבל סברתו אף על פי שהוא מסופק בה, הרי זה בכלל מטה משפט...". וכבר ראיתי מה שמובא בזה בשם הגאון כנסת יחזקאל בתשובת אור נעלם ס' מג, "ובעונותינו הרבים מאד ירד הדור עוד פלאים, והרבה מאד מדיוני הזבל"א מיוסדים על דברי שוא ושקר, ומתפכים דברי אלהים חיים על ידי נגיעות ובצע כסף.⁷⁹

ברוח זו העיד הרב מרדכי טנדלר כי סבו הרב משה פיינשטיין הורה שבזמננו אין להתדיין כלל במסגרת זבל"א, "דמאחר ורבתה המכשלה ומצוי מאד שהבוררים נוהגים ממש כעורכי הדיינים, ראוי לנו לאסור לחלוטין את השימוש בדיינים

76. רא"ש סנהדרין ג, ב.

77. פסקי דין ירושלים ח, עמ' יד.

78. שו"ת עבודת הגרשוני, מז.

79. שו"ת שבט הלוי ח, ש.

שכאלה".⁸⁰ וכן כתב שהרב פיינשטיין נמנע בצורה עקבית מלשבת בבית דין של זבל"א למעט מקרים מיוחדים כמו בענייני ציבור חשובים.⁸¹ בנוסף, פורסמו מספר קריאות שעליהן חתמו רבנים רבים להימנע מהתדיינות במסגרת זבל"א בעקבות הליקויים הרבים בהליך זה.⁸²

ט. סיכום

בהלכה יש אפשרות להתדיין בפני בית דין של זבל"א, כאשר כל אחד מבעלי הדין בוחר דיין אחד, ושני הדיינים הנבחרים בוחרים את הדיין השלישי. יש מהפוסקים שכתבו שלכתחילה יש להתדיין בבית דין רגיל, ובית דין של זבל"א הוא פתרון בדיעבד במקום שבו אי אפשר להתדיין בבית דין רגיל. בנוסף, הרמ"א פסק שבמקום בו יש בית דין קבוע אין אפשרות לדרוש להתדיין בבית דין של זבל"א. בעקבות פסיקת הרמ"א דנו האחרונים במקרים שונים.

ישנה מחלוקת בין הפוסקים האם בית דין של זבל"א הוא בית דין רגיל או שמא הוא מעין בוררות השונה מבית דין רגיל שבה כל דיין אמור לייצג בהגינות את מי שבחר בו.

למרות ההוראות הברורות המופיעות בהלכה לגבי אופן ההתנהלות של הצדדים והדיינים בבית דין של זבל"א, ההתנהלות בפועל לא תמיד תאמה את הכללים. בחלק מהמקרים בעלי הדין שטחו את טענותיהם בפני הדיין שבחרו לפני הדין, ובחלק מהמקרים בעלי הדין התנו את התשלום לדיין בכך שהוא יפסוק לטובתם, ובחלק מהמקרים הדיין הנבחר פעל לטובת מי שבחר אותו גם בניגוד לאמת ולצדק. לאור כל זאת, כתבו כמה מחשובי הפוסקים שיש להימנע ככל הניתן מהתדיינות בבית דין של זבל"א בימינו.

80. הרב מרדכי טנדלר "הצעות מעשיות ליסוד בתי דין לדיני ממונות ולהנחלת משפט התורה", **שערי צדק** ב, עמ' 296-301.

81. **שו"ת אגרות משה** או"ח ה, בהקדמה. הרב שבתי רפפורט והרב מרדכי טענדלער "מאן מלכי רבנן" עמ' 25.

82. ראו למשל בכתובת הבאה: http://pinkasbesdin.blogspot.com/p/blog-page_07.html.